

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ**Марія Антонченко
(Суми, Україна)****ГЕНЕЗИС КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ**

Особливістю професійної підготовки сучасного вчителя, в умовах становлення інформаційного суспільства, є необхідність працювати в інформаційно-цифровому просторі з величезними масивами різноманітної інформації. Internet технології дозволяють відшукувати потрібну інформацію і роблять її пошук загально доступним у будь-який час. В цих умовах особливого значення набуває вміння здійснювати пошук потрібної інформацію в різних джерелах, усвідомлено сприймати її та критично її переосмислювати, тобто важливим стає формування та розвиток критичного мислення людини.

Як відомо термін «критичне мислення» походить від давнє грецького критікῆ τέχνη – «мистецтво аналізувати, судження» і його визначають як наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень.

Генезис (розвиток) критичного мислення особистості є одним з головних завдань Нової Української школи [1]. Цей вид мислення допомагає людині осмислювати, адекватно та різнобічно оцінювати зміст, джерела, форми і якість подання інформації, її повноцінно і критично тлумачити та розвиває здатність протистояти зовнішній інформаційній агресії і пропаганді, деструктивним медіаінформаційним впливам.

Аналіз наукової літератури показує, що у світі проблеми формування та розвитку критичного мислення досліджували такі науковці як Дж. Д'юї, М. Липман, Д. Клустер, Д. Халперн, Ф. Станкато, Н. ДAUD, З. Хусін та інші, а в Україні – І. Баранова, Н. Богомолова, І. Бондарук, Н. Гавриш, О. Гнатишин, Г. Гупан, О. Добротвор, О. Зарічна, О. Зима, І. Костюк, В. Кришмарел, І. Мацієнко, І. Олійник, Л. Пилипчатіна, О. Пометун, О. Прус, Т. Ремех, І. Сущенко, С. Терно, Л. Шелюк та інші.

Метою статті є аналіз критичного мислення з точки зору його генезису.

Критичне мислення входить до загальної структури мислення в процесі пізнання і є мисленням вищого порядку. Структура мислення виглядає наступним чином: загальне мислення; предметне мислення (історичне, математичне тощо); критичне мислення.

Кожний наступний рівень включає в себе попередній: загальне мислення – це загальний процес обробки інформації; предметне мислення – це процес обробки інформації з певного предмета за допомогою методів наукового дослідження, збагачений предметними та методологічними знаннями; критичне мислення – це процес контролю за перебігом загального та предметного мислення, їх вдосконалення.

Кожний тип мислення має свій змістовний та операційний блоки. Змістовний блок критичного мислення складається з двох частин:

- загальнометодологічні принципи (переконавання у необхідності самокорекції, увага до процедури дослідження; врахування інших точок зору; готовність бути критичним і самокритичним);
- загальні стратегії (розділити проблему на частини; розв'язати більш прості проблеми, що відбивають деякі аспекти основної проблеми; використати смислові та графічні організатори, щоб представити проблему різними способами; розглянути окремі випадки, щоб «відчути» проблему; аналіз засобів та цілей);

До операційного блоку критичного мислення належать наступні процедури: усвідомлювати проблему, діалектичний зв'язок між суперечностями; доводити – добирати прийнятні, відповідні та несуперечливі докази; знаходити контраргументи; помічати факти, що суперечать власній думці; обґрунтовувати; оцінювати – співвідносити об'єкт дослідження з певною системою цінностей (існуюче з належним); вибирати одну із багатьох альтернатив; усвідомлювати обмеження, що накладаються на висновок (істинність висновку за певних умов); використовувати різні критерії та контексти; спростовувати (принцип фальсифікації); узагальнювати; висувати гіпотези; робити висновки [5].

В основу запропонованої С. О. Терно теорії розвитку критичного мислення [6] покладений ідеалізований об'єкт – модель критичного мислення. Відповідно до системного підходу в спроектованій моделі відображені властивості, склад, функція та генезис критичного розмірковування.

Критичне мислення характеризується наступними властивостями: усвідомленість, самостійність, рефлексивність (самоаналіз), цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість.

Основне призначення критичного мислення (його функція) полягає у розв'язуванні неординарних практичних проблем: розв'язання задач, формулювання висновків, ймовірнісна оцінка та ухвалення рішень тощо.

Характерною особливістю цього типу мислення є те, що процес міркування нестандартний, нешаблонний, відсутній готовий взірць розв'язку. А це означає, що наслідком навчання через критичне мислення виступають особистісні зміни тих, хто навчається, тобто їхній розвиток: вони перебудовують свій досвід, здобувають нові знання та способи розв'язування проблемних задач.

Критичне мислення функціонує на різних ієрархічно підпорядкованих рівнях [3]:

1) *Операційний рівень мислення.* Відповідає за поняття про предмети та дії з ними. Забезпечує реалізацію необхідних інтелектуальних процедур; використання оперативних систем, що уможливають

виконання дії зі знаннями; актуалізацію сформованих у суб'єкта інтелектуальних навичок і звичок, важливих для здійснення операцій.

Мислення пов'язане з довготривалою та оперативною пам'яттю, яка зберігає потрібні для розв'язання проблеми візуальні, слухові, дотикові, моторні, емоційні образи предметів. Оперативна пам'ять згадує в потрібний момент необхідну інформацію.

2) *Предметний рівень мислення.* Його ознаками є сприймання проблемної ситуації, задачі, виокремлення в ній сутнісних умов, категоризація її змістових характеристик у системі понять, трансформація використаних понять у засоби розв'язання проблемної ситуації.

3) *Рефлексивний рівень мислення.* Пов'язаний з інтелектуальною рефлексією – усвідомленням сутності мислення як системи власних дій, їх змістовних основ, поглядом з боку на свою інтелектуальну діяльність. Людина фіксує значущі моменти інтелектуального пошуку, спроби зрозуміти їх сенс у розв'язанні задачі, оцінює використані стратегії та перспективи, виробляє орієнтири наступного пошуку, передбачає подальші кроки.

Інтелектуальна рефлексія є фактором організації мислення через визначення напряму пізнавальної активності людини, вияв і фіксацію розривів, оцінювання їх «розміру», а також добір, створення засобів для їх конструктивного подолання. Вона починається із сумніву, але не невпевненості, коли звичні прийоми і стратегії не спрацьовують. Ознаки рефлексії – закріплення дій (що я роблю?), запитання суб'єкта собі.

4) *Особистісний рівень мислення.* Виявляється у виникненні мотивації до виконання завдання, намагання продуктивно вирішити суперечності, що становлять її основу; пошуку рішення, оцінюванні власних зусиль і самопочуття, індивідуальності; стимулюванні та активізації вольової рішучості, самоконтролі і самодисципліни для подолання труднощів у зв'язку із розв'язуванням проблеми.

При труднощах людина намагається усвідомити перешкоду, розрив у ситуації, формулюючи і вербалізуючи їх, конкретизуючи цілі, оптимізуючи засоби їх досягнення, фіксуючи результати.

5) *Комунікативний рівень мислення.* Передбачає осмислення розв'язку у взаємодії з іншими людьми та позиціями, враховуючи різноманітні цінності та інтереси. Розробляється прийнятна аргументація для інших людей, випробується розв'язок контраргументами тощо.

Рівні перераховані у порядку їх умовного розташування один над одним. Перший та другий рівні виконують реалізацію змістовних функцій в розумовому процесі; третій, четвертий та п'ятий здійснюють регулятивно-смыслові функції.

Найважливішою умовою для розвитку критичного мислення під час навчання є створення проблемних ситуацій або постановка проблемної задачі. Суперечлива ситуація є пусковим механізмом критичного розмірковування, а розв'язування проблем (задач) забезпечує опанування принципів, стратегій та процедур критичного мислення. Потреба у критичному мисленні виникає тоді, коли ми стикаємося із складними ситуаціями вибору, які вимагають ретельного обмірковування та оцінювання.

Перебіг процесу критичного розмірковування під час розв'язування проблемної ситуації (задачі) відбувається в такому порядку:

- породження або зіткнення з проблемою (потребує рефлексивного та особистісного рівнів мислення), результативним завершенням цього етапу є усвідомлення умов ситуації (задачі);
- відбувається спроба подолати утруднення за допомогою наявних предметних способів дій та знань, яких бракує (розумовий процес розгортається на операційному та предметному рівнях);
- переструктурування способів дій та знань, вироблення нового погляду, нових диспозицій, що завершується осяянням (процес мислення здійснюється на рефлексивному та особистісному рівнях);
- обґрунтування віднайденого рішення та представлення результатів дослідження, що вимагає розгортання думки на всіх рівнях.

Вирішальним етапом у процесі критичного розмірковування є третій етап, на якому відбувається переструктурування знань, способів дій, власних установок, досвіду та, врешті-решт, знаходиться ідея правильного розв'язку.

Формування та розвиток критичного мислення в освітньому процесі забезпечується комплексом певних чинників, а саме:

- цілями (мотивацією) – створення проблемної ситуації;
- засобами, які містять правила критичного розмірковування;
- змістом, який представлений системою проблемних задач, що поступово ускладнюються;
- методами, що передбачають систематичне створення для учнів ситуацій вибору;
- формами, які забезпечують діалог у процесі розв'язування ситуацій вибору (інтерактивні заняття);
- рефлексією (аналізом і критикою, самоаналізом і самокритикою);
- стилем, який надає учню право на помилку, моделює ситуації виправлення помилок.

Розвиток критичного мислення здійснюється поступово від простого оцінного судження до уміння здійснювати багатофакторний аналіз. Виділяють чотири рівні критичного мислення:

- висловлення простого оцінного судження на основі безпосереднього погляду на предмет (нижчий рівень);
- формулювання двох полярних, екстремальних і свідомо неприйнятих поглядів на розв'язування поставленої проблеми та пошук «золотої середини»;

- виявлення недоладності твердження через послідовне розкриття невідповідності цього твердження низці загальноприйнятих положень і принципів;
- усесторонній та багатофакторний аналіз явища, підходу, принципу, твердження тощо, в процесі якого виявляється якомога більше факторів та умов, що впливають на перебіг процесу, оцінюється ступінь їх впливу і на цій основі з'ясовується значущий фактор і знехтувані, а також встановлюється ті умови, за яких первісно знехтуваний фактор набуває значущості, а первісно значущий втрачає її (найвищий рівень критичного мислення) [4].

Характерною ознакою особистісного рівня мислення є його самоорганізація. Основний сенс мисленої діяльності – інтелектуальна проблема. Особистісні детермінанти її виявляються у виборі стратегій розв'язання проблемної задачі, які можуть бути пов'язані з намаганням освоїти предметний зміст задачі, оцінити свої зусилля та інтелектуальні можливості. Про зорієнтованість людини на мислену діяльність свідчать оптимальний обсяг орієнтувань у предметному світі, відповідність його цілям діяльності, відсутність емоцій, які блокують розумову діяльність, послідовності дій.

Таким чином, критичне мислення є складним процесом, який починається з ознайомлення з інформацією, а завершується прийняттям певного рішення та складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел; аналіз різних точок зору, вибір власної точки зору; зіставлення з іншими точками зору; добір аргументів на підтримку обраної позиції; прийняття рішення на основі доказів [2].

Література:

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/
2. Критичне мислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vchytel.info/krytychne-myslennya> (дата звернення 24.03.2019) – Назва з екрана.
3. Почепцов Г. Інформаційна політика: навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів. – 2-ге вид., стер. / Г.Г. Почепцов, С.А. Чукут – К., 2008. – 663 с.
4. Різун В. В. Теорія масової комунікації: [підруч. для студ. галузі 0303 “журналістика та інформація”] / В.В. Різун. – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2008. – 260 с.
5. Савчин М. В. Загальна психологія / Савчин М. В. Системна структура мислення. – К., 2012. – 464 с.
5. Терно С.О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно: [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 105 с.

Тетяна Ляхович
(Івано-Франківськ, Україна)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО ЛІДЕРСТВА У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми. На сучасному етапі швидких соціальних та економічних змін в Україні лідерство стає характеристикою конкурентоспроможної особистості. Це надає необхідності досліджень мотиваційних аспектів лідерства та формуванню такої мотиваційної сфери особистості студентів (як соціально активної молоді), що забезпечувала б стійке прагнення до розвитку свого лідерського потенціалу. У цьому контексті доцільно також досліджувати гендерні особливості мотивації до лідерства, оскільки в сучасному світі гостро постають питання гендерної рівності та розвінчування гендерних стереотипів, зокрема щодо феномену лідерства.

Починати досліджувати гендерні особливості мотивації до лідерства необхідно саме із студентського віку, оскільки у цьому віці особистість визначається із своїми життєвими цілями і прагненнями, переконаннями та інтересами. Це період формування світогляду та завершення становлення «Я-концепції», при чому в одних студентів формується стійка мотивація до лідерства, а в інших рівень мотивації до лідерства низький.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням потреб, що входять в структуру мотивації до лідерства (потреби у владі, досягненні, афіліації, контролі, ризику), займалися А. Адлер, Д. Аткинсон, Д. Мак-Клелланд, Г. Мюррей, В. Шутц та ін. З середини 70-х рр. ХХ ст. почалось дослідження гендерного аспекту лідерства такими вченими як С. Бем, Б. Гутек, Р. Кенер, Дж. Спенс та ін. Проте досі залишаються не дослідженими гендерні особливості мотивації до лідерства у студентів.

Мета: здійснити теоретичний аналіз гендерних особливостей мотивації до лідерства у студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Основу мотиваційної сфери особистості становлять потреби – це динамічні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності. Потреба виявляє себе як в нервово-психічному напруженні, так і чисто психологічно – у формі мотиву поведінки [2, с. 842].